

Jazykověda

Jazykověda

- **lingvistika = z řec. lingua, dřívější termín jazykozpyt**
 - **věda o lidském jazyce**
 - **společenská (humanitní) věda**
 - **součást filologie (jazykověda + literární věda)**
 - **jako moderní věda se rozvíjí od zač. 19. st.**
-

Předmět lingvistiky

Jazyk

- funkce
 - stavba
 - historie (vývoj a tendence)
 - vztah k ostatním jazykům
 - vztah k jeho uživatelům
-

Kritéria pro dělení lingvistiky

- lingvistika se dělí do řady dílčích disciplín

 - 2 kritéria:
-

Kritéria pro dělení lingvistiky

- 1) kterými jazyky se dílčí disciplína zabývá - např. bohemistika, anglistika, hispanistika, sinologie, japanistika = obory, které studují jednotlivé jazyky nebo více jazyků (slavistika, germanistika, romanistika)
-

Kritéria pro dělení lingvistiky

- 2) kterou složku jazyka studuje - hlavní složky jazyka
 - zvuková podoba
 - gramatika
 - slovní zásoba
-

Hlavní lingvistické disciplíny

- zkoumají tyto složky

- Fonetika a fonologie - zvuková stránka jazyka
 - Morfologie a syntax - gramatika
 - Lexikologie a sémantika - slovní zásoba
-

Další disciplíny

- zkoumají specifické stránky jazyka
 - Etymologie - původ slov
 - Dialektologie - jednotlivá nářečí, zpracování lingvistických atlasů
 - Stylistika - funkční styly, styl jednotlivých autorů
 - atd.
-

Moderní pomezní disciplíny

- vzájemná koordinace jazykovědy a vzdálenějších vědních oborů od 30. let. 20. st. → nové pomezní obory, kombinují se v nich lingvistické metody s metodami jiných oborů
-

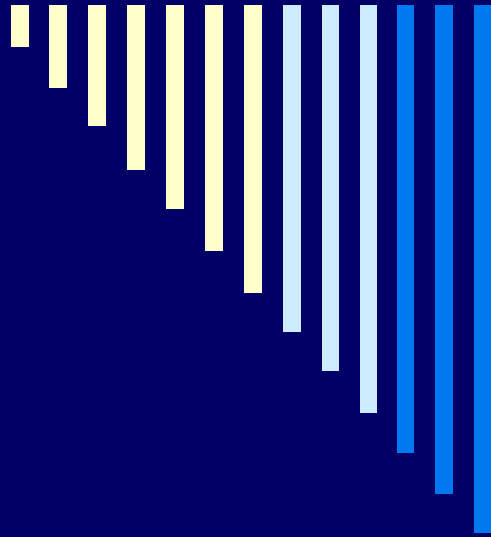
Moderní pomezí disciplíny

- ❑ Psycholingvistika - procesy řečové produkce a percepce, mechanismy osvojování řeči
 - ❑ Sociolingvistika - jazyk jako sociální jev, vztah mezi jazykem a společností
 - ❑ Neurolingvistika - neurologicky podmíněné poruchy řeči
 - ❑ Biolingvistika - podmíněnost jazyka s biologickou podstatou člověka
 - ❑ Etnolingvistika - vztah jazyka a etnických skupin
-

Moderní pomezí disciplíny

- Matematická lingvistika - statistická zkoumání
 - Sémiotika - znaková komunikace
 - Kybernetika - řízení a sdělování informací
 - Filozofie jazyka, estetika, psychologie, ekonomie, pedagogika, teorie komunikace aj.
-

Vznik a vývoj jazyka

Vznik jazyka

- původ člověka - mlhavé představy, geneticky v Africe
 - původ jazyka - není znám, úzce spjat s otázkou vzniku člověka, řada teorií
-

Vize o vzniku jazyka

- **kdy** vznikl jazyk - není doloženo
 - odhad: před 50 tis - 100 tis. lety, nebo také před 1 mil. let

 - nejstarší písemné záznamy - max. 6 tis. let staré
-

Vize o vzniku jazyka

4 základní teorie o tom, **jak** jazyk vznikl:

- **1. utopická** - Bible a Babylonská věž (podle Bible došlo při budování Babylónské věže a při jejím následném rozmetání i ke zmatení jazyka, tj. k násilnému rozdělení původně společného jazyka (Bohem) a k rozchodu jejich stavitelů na více míst - jazyk jako dar bohů (i jiné kultury: mezopotámská, čínská, arabská)
-

Vize o vzniku jazyka

- **2. genetická** - náhlá genetická mutace lidí (jako mizející ochlupení, vyšší vzrůst, větší hlava...)
 - **3. přirozená** - onomatopoická (napodobování přirozených přírodních či zvířecích zvuků)
 - **4. interjekční** - spontánní vývoj z (původně zvířecích) výkřiků radosti, bolesti, údivu, popř. jednoduchých popěvků...
-

Vize o vzniku jazyka

- otázka původu jazyka - mnoho dávných i novodobých myslitelů - Demokritos, Lucretius, Ch. Darwin, B. Engels
 - B. Engels *Podíl práce na polidštění opice* - člověk vznikl působením práce - vertikální poloha těla - obraz, jež ho obklopuje - osvobození ruky pro práci - ruka - pracovní nástroj - vznik jazyka a myšlení - užívání plic a hlasivek aj.
-

Vize o vzniku jazyka

- **Kde** jazyk vznikl - není doloženo, v zásadě 2 možnosti:
 - **Teorie monogeneze** - jazyk vznikl na jednom místě (např. „*Babylónská teorie*“) a odtud se postupně rozšířil do celého světa
 - **Teorie polygeneze** - jazyk vznikl nezávisle na více místech světa
-

Jazykový vývoj

- zákon jazykového vývoje - „každý živý přirozený jazyk se vyvíjí a neustálým změnám jsou vystaveny všechny jeho složky (tj. zvuková stránka, slovní zásoba i gramatika)“
 - nejpronikavější změny - slovní zásoba
 - nejkonzervativnější - gramatika
-

Principy jazykového vývoje

- Diferenciace (divergentní vývoj)
 - Integrace (konvergentní vývoj)
-

Divergentní vývoj

- vývoj směřující k různosti jazyků (diferenciaci)
 - důsledek různě motivovaných přesunů obyvatelstva, nejednotnosti vývoje, k němuž dochází při větším teritoriálním rozšíření jazyka
 - příčiny: nedostatek komunikace mezi jednotlivými oblastmi, politická roztržitost, přerušování styku mezi uživateli téhož jazyka v důsledku migrace
 - diferenciace vede ke vzniku dialektů
-

Konvergentní vývoj

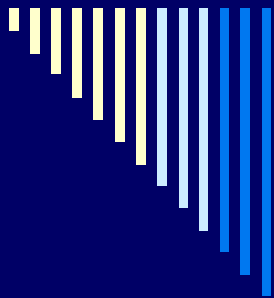
- sblížování jazyků (integrace) v důsledku jejich vzájemného kontaktu
 - může vést až k úplnému splynutí 2 jazyků nebo naopak pouze k přejetí několika slov
 - nejintenzivnější kontakt - soužití 2 jazyků v rámci jednoho politického celku - příčiny: násilný akt (zotročení kmene, zabránění cizího území)
-

Ontogeneze a fylogeneze jazyka

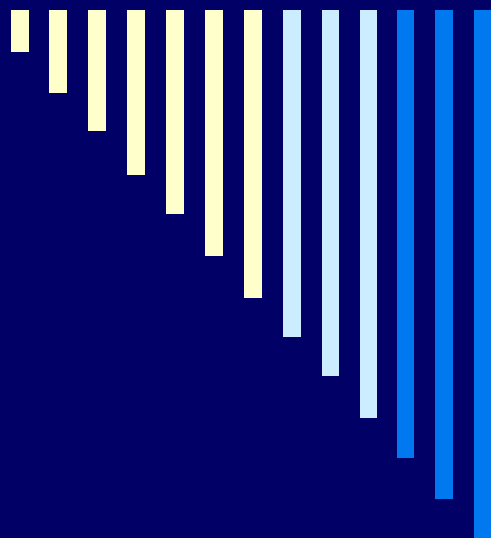
FYLOGENEZE = celkový vývoj jazyka jako takového, souvisí s vývojem člověka jako lidského druhu, dlouhý a složitý proces

- Kde? Monogeneze, polygeneze
 - Kdy? Poč. třetihor (pravděpodobný vývoj člověka)
 - Jak? Dlouhodobý vývoj, několik teorií
-

ONTOGENEZE = zabývá se vývojem jazyka u jednotlivce, např. vznik a vývoj jazyka u dítěte, 4 období:

- 1) do 5. měsíce - období křiku
- 2) 5. - 12. měsíc - období žvatlání
- 3) 12. - 18. měsíc - období prvních slov
- 4) 18. měsíc - 2 roky - období tvoření elementárních výpovědí, holé věty

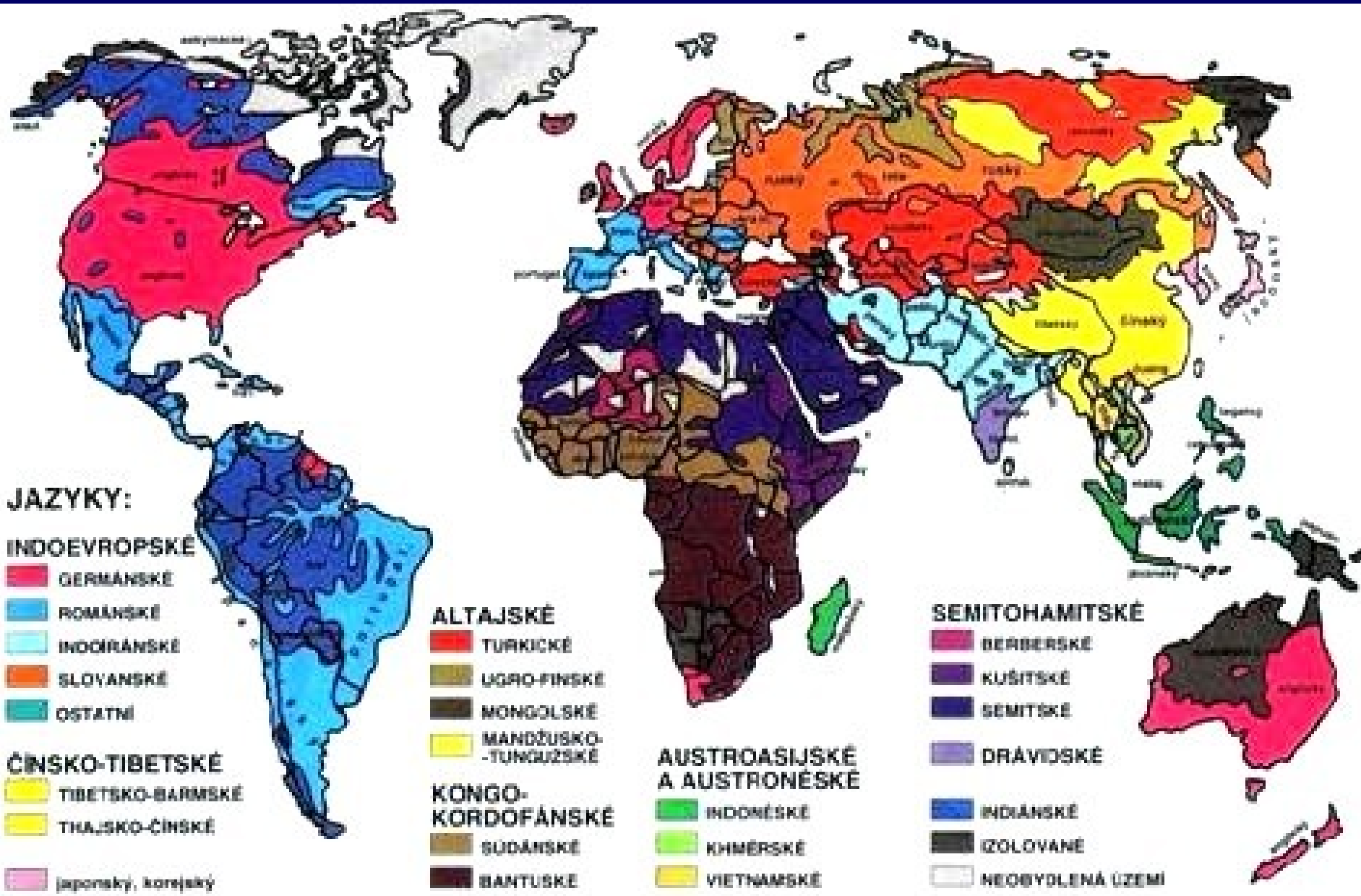
Klasifikace jazyků světa

Jazyky světa

- počet jazyků na světě dnes: 3700 až 8000 (nevíme přesně z důvodu nedostatku lingvistických kritérií, jež by umožnila rozlišit samostatné jazyky a dialekty)
-

Jazyky podle počtu uživatelů

- 1. **čínština (mandarinština, wu, kantonština)** - asi 1 miliarda uživatelů
 - 2. **angličtina** - asi 514 miliónů uživatelů
 - 3. **hindština** - asi 496 miliónů uživatelů
 - 4. **španělština** - asi 425 miliónů uživatelů
 - 5. **ruština** - asi 300 miliónů uživatelů
 - ...
-

Jazyky podle počtu uživatelů

- **59. čeština** - přes 10 miliónů uživatelů (ČR a SR, Rakousko, SRN, Kanada, Austrálie, USA)
 - **79. slovenština** - necelých 6 miliónů uživatelů
 - **nejmenší jazyky: severské indiánské jazyky** - jen několik desítek uživatelů
-

Klasifikace jazyků

- 1 z úkolů obecné jazykovědy
 - běžně se jazyky klasifikují: geograficky
 - sociologicky
 - geneticky
 - typologicky
-

Geografická (areální) klasifikace jazyků

- dělení podle území, **kde** se jimi mluví
 - studuje vztahy jazyků v geografickém a také kulturním kontaktu
 - jazyky se seskupují do tzv. **jazykových areálů**
 - např. evropské jazyky (severo-, jiho-, středoevropské...); asijské, austronézské, indické, americké...
-

Sociolingvistická klasifikace jazyků

- dělení z hlediska společenského uplatnění jazyků
 1. světové a ostatní
 2. živé a mrtvé
 3. přirozené a umělé
-

Světové jazyky

- mluví jimi více než 100 miliónů lidí, stojí za nimi významná ekonomika a kultura
- čínština, angličtina, španělština, hindština, indonéština, ruština, bengálština, japonština, arabština, portugalská, němčina, francouzština
- společenská (politická) prestiž jazyků velkých národů se odráží také v tom, že jsou jednacím jazyky OSN (angličtina, čínština, ruština, francouzština, španělština)

Živé x mrtvé jazyky

- **Živé jazyky** - používaný prostředek komunikace
 - **Mrtvé jazyky** - ztráta společenského nositele → zastavení jejich vývoje
 - původní uživatelé vyhynuli nebo přešli na užívání jiného jazyka
 - dochované v písemné formě z doby jejich živého užívání
-

Přirozené x umělé jazyky

- **Přirozené jazyky** - vyvíjejí se pro účely všestranné komunikace po dlouhou dobu
 - **Umělé** - někým zkonstruovány (esperanto, ido, interlingua, programovací jazyky)
-

Genetická (genealogická) klasifikace jazyků

- dělení podle příbuznosti, vychází z **polygeneze** a z faktu, že některé jazyky mají více společných rysů, jiné méně (srov. např. čeština a slovinština a čeština a finština)
 - jazyky se člení do **jazykových rodin/čeledí**, v rámci rodin se pak vymezují **jazykové větve**, dále **skupiny a podskupiny jazyků**
 - do jedné rodiny patří jazyky, mezi nimiž byla prokázána příbuznost = pocházejí z jednoho prajazyka
-

Jazykové rodiny

- Indoevropské jazyky - nejrozšířenější a co do počtu mluvčích největší jazyková rodina
 - Baskičtina
 - Kavkazské: gruzínština, čečenština
 - Uralské, resp. Ugrofinské: maďarština, finština, estonština
 - Altajské: turečtina, uzbečtina, mongolština
 - Semitské: hebrejština, arabština, † féničtina
 - Hamitské: egyptština
 - Tibetočínské: tibetština, čínština - mandarinština, kantonština...
-

Jazykové rodiny

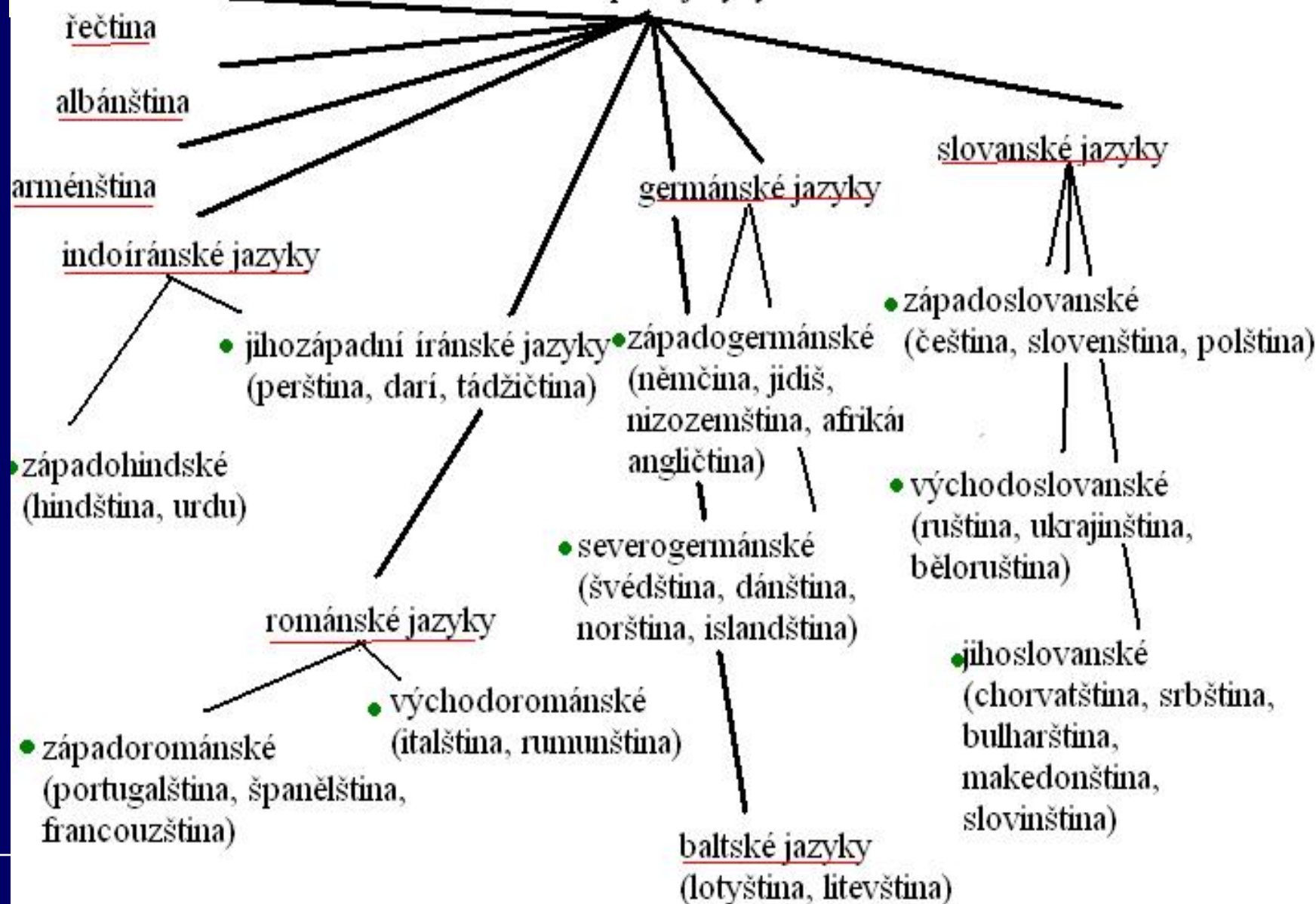
- Thajské: thajština, laoština, vietnamština
 - Austroasijské: jazyky severovýchodní Indie - khmérština (kambodžština)
 - Drávidské: v jižní Indii
 - Korejšťina
 - Japonština
 - Austronéské (Havaj, Samoa, Fidži) a australské
 - Africké jazyky: např. bantuské – svahilština, zuluština, konžština; súdánské...
 - Americké jazyky: eskymáčťina, mayština, indiánské jazyky
-

Indoevropská jazyková rodina

- dosud nejlépe prozkoumána
 - řada jazyků - 12 větví
 - jazyky se vyvinuly ze společného základu, z tzv. prajazyka indoevropského
-

indoevropské jazyky

Indoevropské jazyky

- **1. Indoíránské jazyky** - † sanskrt, † prákrty, † avesta, bengálština, hindština, sinti, romština, nová perština, kurdština, paštúnština (v Afghanistanu) atd.
 - **2. Arménština** - † stará a nová
 - **3. Balkánské** - albánština atd.
 - **4. Baltské** - litevština, lotyšština, † stará pruština
 - **5. Řečtina** - † stará a nová
-

Indoevropské jazyky

□ 6. Slovanské jazyky

- **Jihoslovanské** - † staroslověnština, bulharština, makedonština, slovinština, srbština a chorvatština (što-, kaj- a čakavské dialekty)

- **Východoslovanské** - ruština, běloruština, ukrajinština

- **Západoslovanské** - polština, čeština, slovenština, lužická srbština

□ 7. Románské

- **Záporománské** - francouzština, španělština (kastilština,

katalánština...), portugalština, rétorománština

- **Východorománské** - italština, rumunština

Indoevropské jazyky

- **8. Germánské jazyky**
 - **Východní skupina** - † gótština atd.
 - **Severní skupina** - „skandinávské“ jazyky (islandština a norština, dánština, švédština)
 - **Západní skupina** - angličtina, němčina, holandština, fríština (sever Holandska, část. i v Něm.) jidiš
 - **9. Keltské jazyky** - irština † stará a nová, velština, bretonština atd.
 - **10. Italické** - † latina, † oskičtina, † umberština atd.
 - **11. † Anatolské** - † chetitština, † luvijština atd.
 - **12. † Tocharština**
-

Typologická klasifikace jazyků

- dělení jazyků podle toho, jakým způsobem tvoří většinu gramatických kategorií (podle převažujících rysů morfologie)
 - každý jazyk využívá více typů
-

Typologická klasifikace jazyků

□ 1. izolační (amorfní) jazyky

- neexistují afixy, slova mají neměnnou podobu kořenů, nová pojmenování se tvoří pouze skládáním, gramatické vztahy se vyjadřují pomocí slovosledu (čínština, částečně i angličtina a francouzština)
-

Typologická klasifikace jazyků

□ 2. afigující

- k vyjadřování gramatických kategorií používají afixů (slovotvorné prefixy, sufixy, ale také gramatické koncovky aj.), rozvitá morfologie (většina evropských jazyků)

2.1. aglutinační - jeden morfém vyjadřuje jen jednu morfologickou

kategorii (maďarština, turečtina)

Typologická klasifikace jazyků

- **2.2. flexivní/ flektivní** - jeden morfém může vyjadřovat více kategorií (množství homonymie)
 - Např. německý sufix **-er**: plurál: Büch-**er**, odvozenina: Lehr-**er**, 2. stupeň: schön-**er**
český sufix **-í**: gen. pl.: pol-**í**, kolektivum: list-**í**
 - 4 typy
-

Typologická klasifikace jazyků

- 2.2.1. syntetické: gram. kategorie se tvoří především pomocí afixů (latina, většina slovanských jazyků - skloňování, časování)

Např. češ.: pole – polí – polím – pole –

pole! – o polích – poli;

slov.: hrochy – hrochov – hrochom –

hrochy – hrochoch – hrochmi

Typologická klasifikace jazyků

- 2.2.2. analytické: gram. kategorie se vyjadřují především pomocnými slovy (pomoc. slovesa, předložky...)

angličtina, francouzština, španělština

Např. We **have been** sitting here since 2 o'clock.

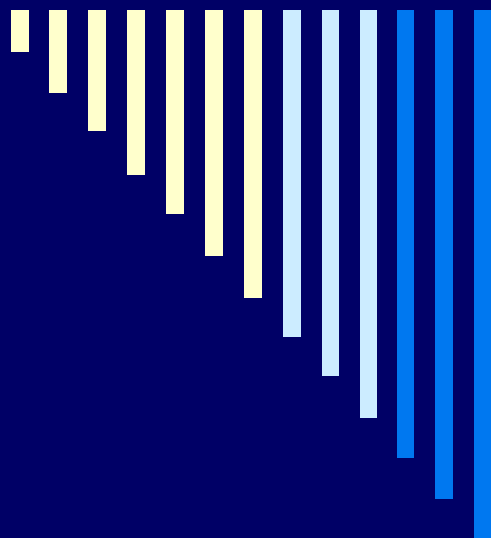
Seděl **jsem**, seděl **jsi**, seděl **(jest)**, **budu** se dívat,
budeš se dívat, **budou** se dívat...

Er **wird** es schon gewusst **haben**.

Typologická klasifikace jazyků

- 2.2.3. analyticko-syntetické: poměrné zastoupení analytických i syntetických prvků (němčina)
 - 2.2.4. polysyntetické: „nabalování“ do jednoho slova až do délky věty (extrém), např. k slovesu se mohou vázat afixy označující i zájmena i substantiva, vznikne tak často velmi dlouhé slovo, které zahrnuje podmět, přísudek, přímý předmět atd. a dopovídá tak celé rozvitě větě (některé americké jazyky)
-

Jazyk a lidská společnost

Povaha a podstata jazyka

□ názor o sociální, společenské povaze jazyka:

jazyk = společenský jev, vyvíjí se ve společnosti

= prostředek dorozumívání lidí

= není člověku vrozen, učí se mu v prvních letech života

Povaha a podstata jazyka

- společnost bez jazyka nemůže fungovat
 - jazyk = znak daného etnika, národa, rasy, popř. skupiny
 - nástroj kultury v daném typu společnosti
 - hlavní nástroj socializace člověka
-

Jazyk jako společenská instituce

- společenské instituce - např. rodina, obchod, vláda
 - vznik - z podmínek a potřeb společenského života
 - pro jejich fungování jsou příznačné normy
-

Norma v lidské společnosti

- společenská norma - podoba pravidel
 - zachování normy - závazné
 - její dodržování je vyžadováno,
např. předpisy, zvykem, územ
-

Jazyková norma

- jazyk - pro své uživatele závazný → vůči uživatelům uplatňován jako norma, podobně jako se uplatňují normy jiného druhu, chování, etické, právní...
 - jednotlivé jazykové normy mají historickou povahu, mění se s vývojem jazyka i společenské situace
-

Jazykové normy

- jazyková norma = souhrn objektivně existujících, historicky podmíněných zákonitostí jazyka, jež se v dané době závazně uplatňují v kolektivním úzu daného jazykového společenství
 - úzus = ustálený způsob užívání jazykových prostředků v dané době v určitém prostředí
 - vlastnosti jaz.normy: závaznost, jednotnost, ustálenost
-

Jazykové normy

- odchylka od obecně závazné jazykové normy → jazyková chyba = něco nenáležitého, vyvolává odpor, popř. represivní opatření
 - porušení jazykové normy - profesní mluva, studentská, slang, nářečí
-

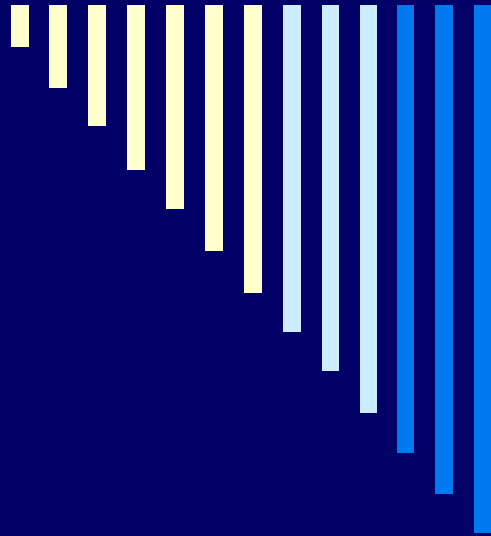
Kodifikace jazykové normy

- jazykové normy jsou zjišťovány, zachycovány a kodifikovány jazykovědci
 - kodifikace = formulování a „uzákonění“ j. normy v jisté soustavě pravidel (gramatiky, pravidla pravopisu, slovníky)
 - některé mluvnice a slovníky kodifikují i starší normy, v živém úzu již neplatí nebo mají jinou podobu
-

Jazykové společenství

- jazykové společenství = společenství lidí charakterizované používáním jednoho jazyka
 - jazyk je spjat s jazykovým společenstvím a jeho kulturou, tzn. s národem, kmenem, popř. jiným větším či menším kulturně společenským útvarem
-

Děkuji za pozornost!